

LIJEČENJE BOLESTI MOKRAĆNOG SUSTAVA PREMA DJELU HERBARIO NVOVO CASTORA DURANTEA IZ 1584.

TREATMENT OF URINARY DISEASES IN CASTOR DURANTE'S HERBARIO NVOVO OF 1584

Bernard Mrak¹, Ante Škrobonja²

SUMMARY

This article opens with Castor Durante's title Herbario nvovo published in Venice in 1584 and in Rome in 1585, whose copy of the second edition published in Venice in 1684 has been kept in a Franciscan library of the monastery in Trsat (Rijeka, Croatia). It has 517 pages of text and illustrations reviewing 475 herb species. Illustrations are followed by descriptions providing the basics about the herb in Latin and a list of therapeutic properties, indications and ways of preparation in Italian.

The first section of this article gives a review of 48 herbs which, according to Castor Durante, were used in the treatment of urinary diseases in the 16th century. It is worth noting that as many as 33 herbs are still used in contemporary herbal medicine, of which 24 for treating urinary diseases and nine for other indications. Of the remaining 15 herbs, 13 have been removed from the relevant contemporary list, and corresponding terms in Croatian have not been found for two herbs.

If Castor Durante's list is representative of the 16th century herbal medicine, this suggest that two thirds of herbs are still recognised by contemporary practice. However, only a half of these have retained their original indication. The remaining third from the 16th century list requires closer scrutiny and caution, especially those herbs which can more often bring harm than benefit.

Key words: history of medicine, 16th century; herbal medicine, urinary tract

¹ Klinika za oftalmologiju KBC Rijeka.

² Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci.

Adresa za dopisivanje: Mr. sc. dr. Bernard Mrak. Klinika za oftalmologiju KBC Rijeka, Cambierjeva 17, 51000 Rijeka.

UVOD

U poplavi trendova kojekakvih “povrataka na prirodno liječenje”, raznih oblika vegetarijanstva, orijentacije na “zdravu hranu” i sl., nerijetko se nekritički vrluda kroz često upitne “alternative” nekih davnih i (ili) dalekih provenijencija, zaboravljajući (ili ne znajući) da su tijekom svoje evolucije oficijelna medicina i srodne prirodnoznanstvene discipline sve te i slične fenomene, s više ili manje uspjeha, odavno apsolvirale. Kao jedna od konstanti u tim trendovima uporno se nameće ideja o razdvojenosti, pa čak i beskompromisnom sukobu oficijelne i etnomedicine. Da to, srećom, nije tako, pokazat će već i letimičan pogled u medicinsku povjesnicu u kojoj se te dvije medicine sustavno isprepleću pa je katkad, u pojedinim sredinama ili razdobljima, do današnjeg dana teško razlučiti što kamo spada. Jer, koliko god se školska medicina od svoga začetka uporno nastojala osloboditi nekih od svojih praishodišta, u prvom redu magijskog i spekulativnog, nebrojene zablude će u njoj oficijelno egzistirati još dugi niz stoljeća. S druge pak strane mnoga postignuća oficijelne medicine, postavši dostupna najširem puku, postupno zaživljavaju i u etnomedicini.

Namjera je ovog prikaza da se na primjeru jednog od prvih oficijelnog herbara ljekovitog bilja iz XVI. stoljeća upozori na fenomen isprepletenosti tradicionalne iskustvene i tada aktualne oficijelne medicine te procijeni njihovo značenje u kontekstu današnjih spoznaja. Pritom će se, kao ne manje izazovne, uočiti i reminiscencije na onodobno praktično ljekarništvo i početke znanstvene botanike, poglavito njezinu sistematizaciju i bogatstvo nazivlja. Budući da je u herbaru sustavno i vrlo pomno obuhvaćena cjelokupna tadašnja medicinska kazuistika, istraživanje je zbog praktičnih razloga usmjereno samo na jedno od tada najopsežnijih područja – bolesti mokraćnog sustava i biljne lijekove koji se za njih primjenjuju.

HERBARIO NUOVO CASTORA DURANTEA – IZVOR PODATAKA O FITOTERAPIJI U XVI. STOLJEĆU

Castore Durante rođen je 1529. u mjestu Gualdo Tadino kraj Perugije. Nakon završetka studija medicine u Perugiji, odlazi u Viterbo gdje nastavlja s medicinskim usavršavanjem te izučava botaniku kako bi nova saznanja primijenio u praktičnoj medicini. Put ga dalje vodi u Rim gdje postaje profesorom botanike na znamenitom Sveučilištu *La Sapienza*, nemalo zatim i osobnim liječnikom pape Grguria XIII., a zatim i Siksta V. Potkraj života povlači se u Viterbo i tu ostaje do smrti 1590. godine. Među suvremenicima, ali i poslije, u znanstvenim krugovima ostat će zapamćen kao

Slika 1. Castor Durante u dobi od 56 godina

Figure 1 Castor Durante at the age of 56

vrstan liječnik i botaničar te predavač i autor brojnih radova, od kojih je uz spomenuti *Herbario nuovo* iz 1584. hvale vrijedno i djelo *Tesoro della sanità* iz 1586. [1].

Duranteovo djelo *Herbario nuovo*, koje je poslužilo za ovo istraživanje, plod je njegova dvadesetogodišnjeg rada u kojem je na najsretniji način spojio dvije svoje ljubavi – medicinu i botaniku. Za autorova života *Herbar* je doživio dva izdanja – 1584. u Mlecima i 1585. u Rimu, da bi zatim s manjim dopunama bio objavljen još pet puta, s time da je posljednje izdanje iz 1717., objavljeno 2000. godine i kao pretisak [2].

No, kako su prva dva izdanja teže dostupna, autori su se za ovu prigodu, kao i nekoliko puta prije [3-5], poslužili neznatno izmijenjenim drugim izdanjem tiskanim u Mlecima 1684. pod nazivom *Herbario nuovo* [6], čiji se jedan primjerak čuva u knjižnici Franjevačkog samostana na Trsatu.

Izdanje iz 1684. knjiga je s ukupno 517 stranica, formata 20 x 30 cm. Na koricama nakon naslova iz podnaslova, za u to doba uobičajenog, saznajemo da je autor liječnik i rimski građanin, a da *Herbar* sadrži crteže živih biljaka koje rastu diljem Europe te u Indiji – Istočnoj i Zapadnoj. Dalje se ističe da slike prate tekst u obliku stihova na latinskom i da *Herbar* sadrži svojstva jednostavnih lijekova. Za svaku biljka navode se imena na više jezika, vrste i oblici, stanište, vrijeme, kakvoća i “čudesne snage”.

Za pripremu pripravaka savjetuju se način uporabe i težinski omjeri... otkrivaju se i “rijetke tajne” te pojedinačni lijekovi za najteže bolesti. Kao novost u podnaslovu se najavljuju i najnoviji dojmovi o biljci čaja, kave, arapskom ribizu i čokoladi.

Autor ilustracija je rimski grafičar Leonardo Parasole da Sant’Angelo di Visso, zvan Leonardo Norsino.

HERBARIO N V O V O

DI CASTORE DURANTE
MEDICO, & CITTADINO ROMANO,

Con Figure che rappresentano le viue Piante, che nascono in tutta Europa, & nell
Indie Orientali, & Occidentali

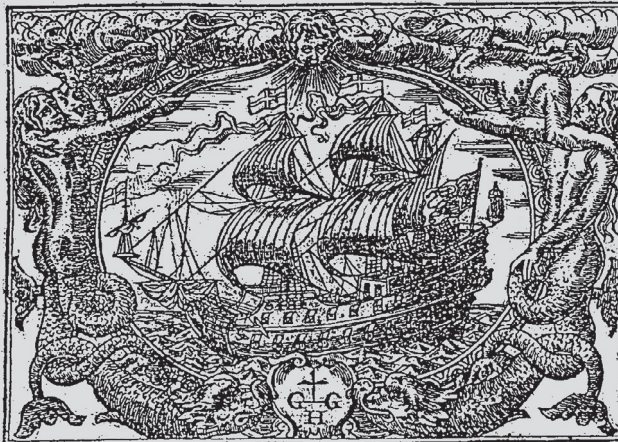
Con Versi Latini, che comprendono le facoltà de i semplici medicamenti, e con discorsi che dimostrano
i Nomi, le Specie, la Forma, il Loco, il Tempo, le Qualità, & le Virtù mirabili dell'Herbe
insiente al pelo, & ortine da usare, scoprendosi et Secreti, & singolari Rimedij
da sanar le piu difficili infermità del corpo humano.

CON DVE TAVOLE COPIOSISSIME,

una delle Herbe, & l'altra delle Infermità, & di tutto quello che nell'Opera si contiene

Con aggiunta de i Discorsi à quelle Figure, che erano nell' Appendice, fatti da GIO: MARIA FERRO
Speciale alla Sanità; & nota in questa nouissima Impressione vi si è posto in fine
l'Herbe Thè, Caffè, Ribes de gli Arabi, e Cioccolata.

AL CLARISS.^{mo} & ECCELL.^{mo} SIG.^o
FRANCESCO TRAVAGINO.

VENETIA MDC LXXXIV

Presso Gian Giacomo Hertz

Slika 2. Naslovnica jednog od sedam izdanja Duranteova *Novog herbara*, što ga je u Mlecima 1684. tiskao Gian Giacomo Hertz.

Figure 2 Front page of the 1684 edition of Durante's *Herbario Nvovo* published in Venice by Gian Giacomo Hertz.

U predgovoru Durante navodi izvore koje je koristio te spominje tridesetak autora, među kojima su i antologijska imena kao što su Dioskorid, Plinije, Galen, Oribazije, Mattioli, Paracelzo... Slijede zahvale osobama i ustanovama koje su pomogle i odobrile izdavanje djela.

U idućem, najopsežnijem, poglavlju abecednim je redom slikom i tekstom predstavljeno 475 biljaka. Budući da je *Herbar* pisan prije Linéove nomenklature, za glavna imena najčešće su rabljeni nazivi u latinsko-talijanskim izvedenicama, nakon čega obično slijedi grčko, španjolsko, njemačko, francusko i arapsko ime. Ispod svakog crteža je kratak tekst o namjeni biljke, a zatim na talijanskom jeziku slijedi opis podvrsta, oblika, staništa, kakvoće te ljekovitosti pri unutarnjoj odnosno vanjskoj primjeni.

U općenitim uputama o izradi ljekovitih pripravaka, uočava se da se droge uglavnom koriste kao vodeni ili vinski infuzi ili dekokti. Receptura je vrlo jednostavna pa se najčešće preporučuje samo jedna biljka, rijetko dvije. Iznimka je recept opisan uz gladiš (*Ononis spinosa*) koji sadrži jedanaest sastojaka.

Kao težinski odnosno volumenski standardi koriste se stare mjere. Od težinskih se koristi "dramma" (*trunak*), "cuchiaro" (*od tal. cucchiario = žlica*), "oncia" (*umča = 31,103 g*), "lib." (*librica = 327 g*) te "manipolo" (*tal. manipolo = rukohvat*), a od volumenski "libra" i "oboli".

Na kraju slijede dva kazala: *Index Herbarum* (sedam stranica) s popisom svih opisanih biljaka i indikacijama za njihovu primjenu te *Tabula delle Infermita* (20 stranica) s popisom bolesti i simptoma odnosno biljaka koje se uz njih primjenjuju.

BILJKE S UROLOŠKIM INDIKACIJAMA

Provjerom opisa 475 biljaka, u 48 slučajeva ustanovljene su indikacije koje upućuju na urološke bolesti. Prikazat ćemo ih abecednim redom prema prvom imenu te u onodobnom latinskom i talijanskom imenu koji se navodi. Budući da su indikacije još uvijek krajnje jednostavne, tj. u duhu simptomatskih dijagnoza, navest ćemo ih u cjelini, bez upuštanja u dublje analize.

AGRETTO, *lat. Nasturtium, tal. Nasturtio Agretto* – Izaziva mokrenje i čisti bubrege i mjehur.

AMMI, *lat. Ammi, tal. Ammi, Ameos* – Sjemenke su lijek za bubrege i mjehur i potiču mokrenje.

ANGURIA, *lat. Anguria, tal. Cocomero, Anguria* – Sjemenke su lijek za bubrege i mjehur.

ANISO, *lat. Anisum, tal. Aniso* – Sjeme potiče mokrenje.

ANONIDE *lat. Annonis., tal. Anonis, Bonaga* – Veliku moć ima voda korijena koja popijena potiče mokrenje i razbija kamence, a pomaže i zatvoru bubrega. Voda iz korijena, popijena, ne samo da razbija i tjera bubrežne kamence, već otvara vrat mjehura kada je pun guste tekućine. Za kamence i ulkus mjehura može se napraviti prašak koji se daje jedna dramma s bijelim vinom. Uzme se koštica mušmule jedna dramma, gume četiri dramme, sjemeni sladića i kamenike po pola drame, sjeme koprive, prosa, kupusa, šparoge, aniša po 1 sc. (?), sjeme malve jedna dramma, kandiranog šećera 1 unca i napravi najfiniji prašak, te uzme tri sata prije jela. Pripravak se mora uzimati nekoliko dana.

APIO HORTENSE, *lat. Apium hortensae, tal. Petrosemo, Petroselo* – Sirov i kuhan potiče mokrenje, no djelotvornije je njegovo sjeme. U

Slika 3. BETULA (*betula, breza*) – Brezin list jedan je od najboljih droga za liječenje urinarnog trakta. Zbog diuretičkih i antiseptičkih svojstava koristi se pri upali bubrega i mokraćnog mjehura. Dužom uporabom rastvaraju se bubrežni kamenci i izlučuju kao pijesak.

Figure 3 BETULA (Betula, Birch) – Birch leaves are among the best remedies for urinary tract conditions. Their antiseptic and diuretic properties make them good for the treatment of kidney and urinary bladder inflammation. When applied over a longer time, they reduce kidney stones to sand excreted by urine.

antičko doba bilo je zabranjeno jesti ga jer je smatran hranom mrtvih, štetnom za vid, da uzrokuje padavicu zbog čega ga dojlje nisu smjele uzimati, kao i zbog toga što suši mlijeko.

ARTEMISIA, *lat. Artemisia mater herbarum, tal. Artemisia* – Uzet natašte lomi kamence, čisti pluća, bubrege i mokraćni mjehur.

AVELLANE, *lat. Corylus, Nux auellana, Pontica seu preuestiua, tal. Nocciolo, Auellane* – Još uvijek se istražuje otklanja li stalno uzimanje lješnjaka na početku ručka bol bubrega.

AVIGA, *lat. Camepytus, Aiusa, tal. Camepitio, Iua.* – Pomaže kod retencije mokraće, za bubrežne mane.

BARBA DI BECCO PRIMA, *lat. Barbula birci, tal. Sassefrica, Barbara di Becco* – Pomaže slabosti bubrega i mokraćnog mjehura.

BETULA, *lat. Betula., tal. Betula* – Ako se sok, koji se u proljeće dobije bušenjem debla pije duže vrijeme, ima čudesnu moć razbijanja kamena, kako bubrežnih, tako i onih u mjehuru.

CAMOMILLA, *lat. Chamaemelum, tal. Camomila* – Njen uvarak, bilo da je kuhan u vinu ili pripremljen s vodom, tjera mokraćne i bubrežne kamence, ublažava bolove mjehura i bubrega.

CARPESIO, *lat. Carpesium, tal. Carpesio* – Potiče mokrenje.

CONSOLIDA MAGGIORE, *lat. Simphitum maius, tal. Consolida Maggiore* – Ublažava bubrežne bolove.

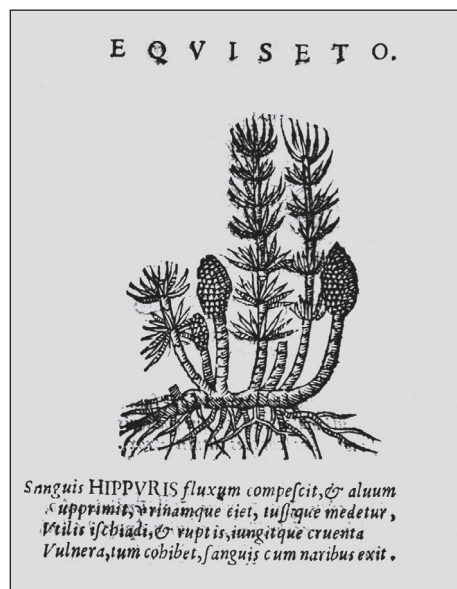
CRITHAMO, *lat. Chritmum., tal. Crithmo finechio marino* – Liječi urinarne poteškoće.

CROCCO, *lat. Crocus, tal. Croco, Zafferano* – Korijen popijen s pekmezom potiče na mokrenje.

EQVISETO, *lat. Equisetum, tal. Cauda equina, Coda di cavallo* – Ima veliku moć zaustavljanja krvarenja. Čitava biljka kuhana u vinu i popijena izaziva mokrenje.

FAGGIO, *lat. Fagus, tal. Faggio, Fagus* – Jedenjem bukvice ublažava se bol bubrega, tjeraju van kamence i mokraćni pijesak.

FICHI, *lat. Fichus, tal. Fichi, Ficus carica* – Zreli svježi plodovi pomažu onima koji pate od mokraćnog pijeska čisteći putove. Suhu ishranjuju tijelo i dobri su za grlo, bubrege i mjehur.

Slika 4. EQVISETO (*Equisetum arvense*, *preslica*) – Spada u saponinske droge, a koristi se kao diuretik te pri upalama mokraćnih putova, kroničnoj upali bubrega s hipertenzijom. Rastvara pijesak i kamence. Uklanja bolove pri mokrenju i krv iz mokraće.

Figure 4 EQVISETO (*Equisetum arvense*, Field Horsetail) – Belongs to a group of saponin drugs, and is used as a diuretic or to treat urinary tract inflammation and chronic kidney inflammation with hypertension. Dissolves sand and stones. Helps to resolve dysuria and haematuria.

FRAGARIA, lat. *Fragaria*, tal. *Fragolaria*, *Fragole*, *Fragaria vesca* – Dekokt korijena biljke potiče mokrenje i pomaže bubrege i mjehur.

FRASSINELLA, lat. *Poligonatum.*, tal. *Poligonato*, *Frasinela*, *Ginochietto* – Voda iz korijena tjera kamence iz bubrega i potiče mokrenje.

GIUGGIOLE, lat. *Zizipha*, tal. *Giuggiole* – Dekokt ploda je koristan za bubrege i mjehur.

GIVNCO ODORATO, lat. *Iuncus odoratus*, tal. *Squinanto* – Potiče mokrenje.

MALVA, lat. *Malva*, tal. *Malva* – Razbija i tjera van kamence bubrega i mjehura.

MANDORLE, lat. *Amigdala*, tal. *Mandorle* – Njegovo ulje tjera urin i razbija kamence bubrega i mjehura. Plod liječi bolove bubrega.

MEO, lat. *Meum*, tal. *Meo*, *Imperatrice* – Korijen liječi urinarne poteškoće.

MVSA, lat. *Musa*, tal. *Musa* – Plod smiruje upalu mjehura.

OLIO, lat. *Oleum*, tal. *Olio* – Dobro zagrijano ulje s isto toliko malvazije, dano u obliku klistira, prilično ublažava količne bolove slabina i bubrega.

PALMA, *lat. Palma., tal. Palma* – Pijenjem elate (dio cvijeta) pomaže kod bolesti mjehura i bubrega.

PARALISI, *lat. Herba paralisis, tal. Herba paralisi, Fior di pirimauera* – Korijen tjera bubrežne kamence i kamence mjehura.

PARIETARIA, *lat. Helxine, tal. Parietaria* – Iscijeden sok čudesno potiče mokrenje, a dekokt biljke otvara zatvor bubrega, potiče mokrenje i ublažava bolove bubrega.

PARONICHIA, *lat. Paronichia, Ruta muraria, tal. Paronichia* – Potiče mokrenje, razbija i tjera van mokraćni pijesak.

PEPONI, *lat. Pepon, tal. Melone, Pepone* – Usplođe potiče mokrenje zbog čega pomaže kod upale, urinarnih problema, bolesti bubrega i mokraćnog mjehura.

PERSICHE, *lat. Persica, tal. Pesche* – Ulje od jezgre uzeto u težini četiri unce čudesno pomaže pri bolovima bubrega prouzročenih kamencima. Pripravak od koštica, cvijeta bazge i malvazije čudesno liječi kamence. Voda iscijedena iz lišća u svibnju, popijena težine dvije unce tjera mokraću, čisti bubrege i mjehur. Popijena smola drveta otopljena u vinu tjera van kamence mokraćnog mjehura.

Slika 5. FAGGIO (*Fagus, bukva*) – Nije u popisu ljekovitog bilja.

Figure 5 FAGGIO (*Fagus, Beech*) – Not in the list of medical herbs.

- PIANTAGINE, *lat. Plantago, tal. Piantaginre* – Sok istješnjen iz lišća pomaže onima koji pljuju i mokre krv.
- PIGNOLI, *lat. Pineus Nucleus, tal. Pinocchi* – Liječe ulkus bubrega i mjehura.
- PISTACCHI, *lat. Pistacia, tal. Pistacea* – Razrjeđuje loše sokove i zbog toga godi plućima, jetri i bubrezima.
- PORO, *lat. Porrum, tal. Poro* – Sok istješten iz korijena u lipnju potiče mokrenje, čisti bubrege i mjehur od pijeska, ali šteti ulceriranom mjehuru i bubrezima.
- REGOLIZIA, *lat. Dulcis radix, tal. Regolizia* – Pijenjem soka iz korijena pomiješanog s vinom prolaze poteškoće mjehura i bolovi bubrega.
- RHABARBARO, *lat. Rhabarbarum, tal. Rheobarbaro* – Dekokt jako pomaže bubrezima.
- RVBIA MAGGIORE, *lat. Rubia sativa et domestica, tal. Rubia Maggiore, Robbia* – Dekokt pulveriziranog korijena potiče mokrenje i otvara zatvor bubrega.
- SERPOLLO, *lat. Serpillum, tal. Serpillo* – Vinski dekokt popijen topao potiče mokrenje i tjera guste sokove iz bubrega.
- TEREBINTO, *lat. Terebinthus, tal. Terebinto* – Suhi plodni štapići potiču na mokrenje. Smola potiče mokrenje i tjera pijesak i u tome zauzima prvo mjesto ispred svih ostalih. Najjači učinak postiže se dodatkom praška ive i kadulje. Koristi kod bolova i drugih tegoba bubrega i mjehura čisteći ih od gnoja i pijeska.
- VERBENACA, *lat. Verbenaca, tal. Verminacola, Berbena, Berbenaca* – Vinski dekokt pomaže kod svih unutrašnjih bolesti, otvara zatvore bubrega.
- VERONICA, *lat. Veronica, tal. Veronica* – Pomaže kod zatvora bubrega i mjehura.
- VESSICARIA PRIMA, *lat. Solanum Halicacabum, tal. Solatro Halicacabo* – Sjeme i plod potiču mokrenje. Sok iscijeđen iz njih potiče mokrenje i tjera snažno kamence iz bubrega i mjehura. Ublažava urinarne upale soka sjemena i ploda s mlijekom makovog sjemena, ili melona, ili bundeve ili s dekoktom malve ili vodom kuhanog ječma. To je jedan od najboljih lijekova. Pomaže i onima koji mokre krv.
- VITE BIANCA, *lat. Vitis alba, tal. Vite Bianca* – Izdanci potiču mokrenje.

ZVCCARO, *lat. Saccharum, tal. Zuccaro* – Od velike je pomoći grudima, mjehuru i bubrežima.

NAVEDENE BILJKE U AKTUALNOJ FITOTERAPIJI

Nakon što su u prethodnom pasusu sistematizirane biljke s urološkim indikacijama prema Castoru Duranteu, u idućem će biti determinirane prema aktualnom latinskom i hrvatskom imenu te naznačen njihov status u suvremenoj fitoterapiji, poglavito u dijelu koji se odnosi na liječenje bolesti mokraćnog sustava. Verifikacija je provedena na temelju podataka u djelima suvremenih autora: Schafnera [7], Willfort [8], Pahlowa [9], Tucakova [10] i Glavine [11].

AGRETTO, *lat. Nasturtium officinale, hrv. dragušac* – Svjež sok iz lišća potiče izlučivanje pijeska i kamenaca.

AMMI, *lat. Ammi visnaga, hrv. kela* – Druge indikacije.

ANGURIA *lat. Citrus vulgaris Ammi visnaga, hrv. lubenica* – Nije u popisu ljekovitog bilja.

ANISO, *lat. Pimpinella anisum, hrv. aniš* – Pospješuje mokrenje.

ANONIDE, *lat. Ononis spinosa, hrv. gladiš* – Korijen ulazi u sastav diuretičkih čajeva. Čaj od korijena i cvijeta ublažuje katar mokraćnog mjehura.

APIO HORTENSE, *lat. Petroselinum sativum, hrv. peršin* – Korijen i plod se koriste kao diuretici. Pitanje otrovnosti još ni danas nije rasvijetljeno.

ARTEMISIA, *lat. Artemisia absintium, hrv. pelin* – U malim količinama može se koristiti za liječenje katara mjehura i nakapnice te kod upalnih nadražaja bubrega. Nestručna primjena može dovesti do pojačanog nefritisa i anurije.

AVELLANE, *lat. Nux coryli, hrv. lijeska* – Nije u popisu ljekovitog bilja.

AVIGA, *lat. Iva xanthifolia, hrv. iva* – Nije u popisu ljekovitog bilja.

BARBA DI BECCO PRIMA, *lat. Tragopogon porrifolius, hrv. gorka kozja brada* – Nije u popisu ljekovitog bilja.

BETULA, *lat. Betula, hrv. breza* – Brezin list je jedna od najboljih droga za liječenje mokraćnog sustava. Zbog diuretičkih i antiseptičkih svoj-

stava koristi se kod upale bubrega i mokraćnog mjehura. Dužom uporabom rastvaraju se bubrežni kamenci i izlučuju se kao pijesak.

CAMOMILLA, *lat. Matricaria chamomilla, hrv. kamilica* – Pomaže kod bolova iz bubrega i mokraćnog mjehura.

CARPESIO, *lat. Valeriana celtica, hrv. špajk* – Druge indikacije.

CONSOLIDA MAGGIORE, *lat. Symphytum officinale, hrv. gavez* – Pospješuje mokrenje i otplavljuje sluz iz urotakta.

CRITHAMO, *lat. Crithmum maritimum, hrv. matar* – Nije u popisu ljekovitog bilja.

CROCCO, *lat. Crocus sativus, hrv. šafran* – Druge indikacije.

EQVISETO, *lat. Equisetum arvense, hrv. preslica* – Spada u saponinske droge, a koristi se kao diuretik te pri upalama mokraćnih putova, kroničnoj upali bubrega s hipertenzijom. Rastvara pijesak i kamence. Uklanja bolove pri mokrenju i krv iz mokraće.

FAGGIO, *lat. Fagus, hrv. bukva* – Nije u popisu ljekovitog bilja. U bukvicama ima fagina – otrovnog za čovjeka i životinje.

FICHI, *lat. Ficus carica, hrv. smokva* – Suhe smokve pomažu izlučivanje mokraćnih kamenaca i pijeska.

FRAGARIA, *lat. Fragaria vesca, hrv. jagoda* – List ima diuretično djelovanje, a koristi se kod kamenaca.

FRASSINELLA, *lat. Dictamnus alba, hrv. jasenak* – Korijen pospješuje mokrenje i znojenje. Biljka još nije dovoljno istražena.

GIUGGIOLE, *lat. Zizyphus vulgaris, hrv. čičmak* – Nije u popisu ljekovitog bilja.

GIVNCO ODORATO, *lat. Juncus odoratus, hrv. ?* – Nije u popisu ljekovitog bilja.

MALVA, *lat. Malva silvestris, hrv. crni sljez* – Ublažuje bolno mokrenje i bolno zadržavanje mokraće.

MANDORLE, *lat. Amygdalus communis var. album, hrv. gorke badem* – Sjemenke sadrže heterozid amigdalozid koji uvjetuje ljekovitost i otrovnost. Njegovom hidrolizom nastaje cijanovodična kiselina koja u većoj količini uzrokuje i smrt. *Aqua Amigdalae* ima sedativno i narkotično djelovanje, pa se stoga propisuje s morfinom.

Slika 6. MANDORLE (*Amygdalus comunis var. amara, gorki badem*) – Sjemenke gorkoga badema sadrže heterozid amigdalozid koji može djelovati ljekovito, ali i otrovno, a u većim količinama i smrtno.

Figure 6 MANDORLE (*Amygdalus comunis var. amara, Bitter Almond*) – The seeds of the bitter almond contain a crystalline glucoside called amygdalin whose action may be beneficial as well as toxic or even fatal in greater quantities.

- MEO, *lat. Meum mutelinum, hrv. ?* – Nije u popisu ljekovitog bilja.
- MVSA, *lat. Musa, hrv. tropska biljka iz porodice Musaceae* – Nije u popisu ljekovitog bilja.
- OLIO, *lat. Olea europea, hrv. maslina* – Zbog sedativnih i laksativnih svojstava ulje se daje kao blago sredstvo protiv bubrežnih kolika.
- PALMA, *lat. Palma., hrv. palma* – Nije u popisu ljekovitog bilja.
- PARALISI, *lat. Primula veris, hrv. jagorčika* – Korijen blago stimulira mokrenje.
- PARIETARIA, *lat. Parietaria officinalis, hrv. prilić* – Sadrži kalijev nitrat što objašnjava upotrebu u pučkoj medicini za lakše mokrenje i istjerivanje kamenaca iz mokraćnog mjehura.
- PARONICHIA, *lat. Adiantum capillus Veneris, hrv. viline vlasi* – Kao narodni lijek i dalje se koristi u liječenju mokraćnih putova.
- PEPONI, *lat. Cucumis melo, hrv. dinja* – Druge indikacije.
- PERSICHE, *lat. Prunus persica, hrv. breskva* – Nije u popisu ljekovitog bilja.

PIANTAGINE, lat. *Plantago major*, hrv. *trputac* – List smanjuje učestalo mokrenje.

PIGNOLI, lat. *Pinus*, hrv. *sjemenke pinije* – Druge indikacije.

PISTACCHI, lat. *Pistacia vera*, hrv. *prava tršlja* – Nije u popisu ljekovitog bilja.

PORO, lat. *Allium porrum*, hrv. *poriluk* – Prema nekima može se koristiti u dijete kod nefritisa.

REGOLIZIA, lat. *Glycyrrhiza glabra*, hrv. *sladić* – Olakšava mokrenje.

RHABBARO, lat. *Rarbara*, hrv. *raved* – Druge indikacije.

RVBIA MAGGIORE, lat. *Rubia tinctorum*, hrv. *broć* – I dalje se koristi kao pučki lijek i dodatak u liječenju nefritisa, pijelitisa, kataru mjehura i bubrežnih kamenaca.

SERPOLLO, lat. *Thymus serpyllum*, hrv. *majčina dušica* – Druge indikacije.

TEREBINTO, lat. *Pistacia terebinthus*, hrv. *smrdljika* – Nije u popisu ljekovitog bilja.

Slika 7. VESSICARIA PRIMA
(*Physalis alkekengi*, *mjuhurica*) –
Snažan diuretik. Koristan dodatak
u terapiji bolesti mokraćnih putova
i urolitijaze.

Figure 7 VESSICARIA PRIMA
(*Physalis alkekengi*, Chinese
Lantern Plant) – A strong diuretic
and useful support to the treatment
of urinary tract diseases and stones.

VERBENACA, *lat. Verbena officinalis*, *hrv. verbena divlja* – Koristi se i dalje u pučkoj medicini kod hematurije i bubrežnih kamenaca.

VERONICA, *lat. Veronica officinalis*, *hrv. čestoslavica* – Potiče bubrege na rad.

VESSICARIA PRIMA, *lat. Physalis alkekengi*, *hrv. mjehurica* – Snažan diuretik. Koristan dodatak u terapiji bolesti mokraćnih putova i urolitijaze.

VITE BIANCA, *lat. Clematis flammula*, *hrv. ljuta škrbutina* – Nije u popisu ljekovitog bilja.

ZVCCARO, *lat. Saccharum officinalis*, *hrv. šećerna trska* – Nije u popisu ljekovitog bilja.

RASPRAVA

Premda bi danas Duranteovim opisima i zanatski kvalitetnim drvorezima objektivni kritičar mogao uputiti i ozbiljnije zamjerke zbog nerijetkih netočnosti u interpretaciji, pa i proizvoljnih imaginacija, konačna ocjena ostaje da je njegov *Novi herbar* s kraja XVI. stoljeća neprijeporno vrijedno djelo koje zbog mnogih odlika i danas zavrđuje punu pozornost.

Tako, primjerice, današnji botaničar može u prvi čas ostati zatečen brojnošću i šarolikošću fitonima. A koliki je to bio problem onodobne medicine, potvrđuje nemalo pred Duranteom Leonard Fuchs (1501.–1566.) u djelu o Likoriciji (*Süßholz – slatki korijen*), u kojem preciznim opisom biljke i njezinih svojstava promiče principe nove sistematizacije i nomenklature u botanici i fitoterapiji [12]. I premda ga izrijekom ne spominje, pomnijom procjenom Duranteovih opisa uočava se da su oba znanstvenika vrlo slično razmišljala.

Farmaceute će tehnologija izrade pripravaka podsjetiti na razdoblje u kojem je njihovim prethodnicima bio tek nagoviješten mogući iskorak iz zanata prema nekoj novoj ravnopravnoj medicinskoj struci. A tu su i moderni (poglavito kompjutorizirani) slikari i grafičari koji bi od starih meštara neosporno imali što naučiti...

Za današnjeg oficijelnog medicinaru Duranteov *Herbar* je višestruko intrigantan. Durante je, naime, suvremenik i aktivni sudionik u burnim i nerijetko kontroverznim medicinskim previranjima, zahvaljujući kojima je u renesansi konačno stasala moderna medicina. Stoga je, respektirajući mjesto na kojem je djelovao i funkciju koju je obnašao, umjesno zapitati

se koja mu je od aktualnih opcija u medicinskoj znanosti bila bliža – ona koju su zastupali ingeniozni Paracelsus, revolucionarni anatom Andreas Vesalius i njegovi sljedbenici, Girolamo Fracostaro koji vizionarski najavljuje odgovore na pitanja o nastanku, širenju i mogućem sprječavanju zaraznih bolesti... ili tradicionalisti koji još uvijek više vjeruju Galenovu mrtvom slovu na papiru nego novim racionalnim spoznajama koje svakodnevno obogaćuju medicinsku misao i praksu. S druge pak strane, kraj XVI. stoljeća, tj. vrijeme kada je pisan i bio prvi put objavljen Duranteov *Herbar*, doba je u kojem se, bar u naprednim medicinskim sredinama, naslućuju i nagovještaji skorašnjega “elegantnog stoljeća” u kojem su otkriće mikroskopa, utemeljenje racionalne fiziologije te jatrofizika i jatrokemija, među inim, označili “prvu biološku revoluciju” [13]. No, toga je u Duranteovu djelu malo. Durante, jednostavno, kao vrstan liječnik sa solidnim teoretskim znanjem i praktičnim iskustvom, svoju osnovnu profesiju oplemenjuje neosporno respektabilnim poznavanjem botanike te ga stoga možemo prihvatiti kao svojevrsnog “jatrobotaničara”.

Stoga će, slijedom rečenoga, u prvom planu interesa ovog razmatranja biti elementi praktične medicine, tj. indikacije za primjenu pojedinih droga, navedene u obliku tada aktualnih opisno simptomatskih dijagnoze. A, te će, usput budi rečeno, još idućih 150-ak godina dominirati kao odraz tradicionalnoga medicinskog sustava temeljenog primarno na praktičnom iskustvu, a manje na objektivnoj znanstvenoj podlozi.

U prvome dijelu prikaza navedeno je 48 biljaka koje su se prema Castoru Duranteu, tj. u XVI. pa i poslije u XVII. stoljeću primjenjivale u liječenju uroloških bolesti. Nakon što je navedeni popis analiziran s motrišta aktualne medicine, došli smo do saznanja da su se u suvremenoj fitoterapiji [10-14] zadržale 33 biljke, s time da se u liječenju bolesti mokraćnog sustava i dalje koriste 24 biljke, a devet se koristi uz druge dijagnoze. Od preostalih 15 biljaka, 13 više nije u popisu ljekovitog bilja, a za dvije biljke (*Givnco odorato*, lat *Juncus odoratus* i Meo, lat. *Meum mutelinum*) nismo uspjeli pronaći hrvatski naziv.

Od biljaka koje se i dalje koriste, osam ima diuretski učinak, za četiri se smatra da pospješuju izlučivanje pijeska i kamenaca, analgetski i spazmolitički djeluju pripravci pet biljaka, uz dizurične smetnje mogu se koristiti dvije biljke. Ostale više-manje iskazuju blage učinke, pa ih se praktički više nigdje ne koristi, osim nekoliko njih koje se rabe još samo ponegdje u pučkoj fitoterapiji.

Slika 8. Dragušac, aniš, peršin, kamilica, jagoda i čestoslavica – dio je biljaka s urološkim indikacijama iz Duranteova Herbara, koje i danas mogu poslužiti kao pomoćna sredstva u liječenju nekih uroloških simptoma.

Figure 8 Watercress, Anise, Parsley, Camomile, Strawberry and Speedwell – these are a few herbs in Durante's Herbarium with urological indications that can still be used in supportive therapy of some urological symptoms

Neki od opisanih pripravaka, unatoč racionalnim indikacijama, zbog neprimjerene pripreme zasigurno nisu bili učinkoviti. Primjer su kamilica i majčina dušica koje se koriste kao dekokt, što će reći da se kuhanjem određene biološki aktivne tvari razgrađuju čime izostaje njihov blagotvorni učinak

Od biljaka što ih uz urološke indikacije navodi Durante, izdvojit ćemo nekoliko koje zaslužuje dodatnu pažnju jer zorno upućuju na dvije temeljne i oprečne etnomedicinske osobine: empirijsku racionalnost i moguće pogubnu spekulativnost.

Prva tri primjera su breza (*Betula*), mjehurica (*Physalis alkekengi*) i preslica (*Equisetum arvense*). Brezin se list zbog diuretičkih i antiseptičkih svojstava uspješno koristi pri upali bubrega i mokraćnog mjehura, a dužom uporabom pospješuje rastapanje kamenaca. Alkaloidi iz mjehurica su jak diuretik, a koristan su dodatak i u terapiji bolesti mokraćnih putova i urolitijaze. Zahvaljujući saponinskim drogama koje djeluju diuretički, antiseptički i analgetski preslica ima racionalne indikacije ne samo uz najrazličitije upale mokraćnih putova i mjehura s hematurijom, već i kod kroničnih nefritisa s hipertenzijom.

S druge strane za gorki badem (*Amygdalus communis var. amara*) Durante navodi kako... *njegovo ulje tjera urin i razbija kamence bubrega i mjehura, a plod liječi bolove bubrega...* što će reći da je riječ o preporučljivoj biljci. No, današnja saznanja govore da sjemenke gorkoga badema sadrže heterozid amigdalozid koji može djelovati ljekovito, ali i otrovno, jer njegovom hidrolizom nastaje cijanovodična kiselina koja u većoj količini uzrokuje i smrt. Stoga *Aqua Amigdalae* ima sedativno i narkotično djelovanje, pa se uz krajnji oprez može propisivati s morfinom. Još drastičniji primjer je bukva (*Fagus*) za čije plodove Durante navodi da ... *ublažavaju bol bubrega i tjeraju van kamence i mokraćni pijesak*. S druge strane bukva danas ne samo da nije na popisu ljekovitog bilja, već je poznato da u njezinim plodovima bukvicama ima fagina – otrovnog za čovjeka i životinje.

Zanimljivo je da su neke droge koje su, prema Duranteu, zauzimale značajno mjesto u onodobnoj fitoterapiji, kao npr.: breskva (*Prunus persica*), smrdljika (*Pistacia*), škrbuta (*Olemtis flamula*) i šećerna trska (*Saccharum*), u suvremenoj fitoterapiji gotovo beznačajne. S druge pak strane mnoge, danas važne, droge Durante opisuje s krivim indikacijama, a najbolji primjer su diuretici: medvjетка (*Folia uvae ursi*) i ljupčac

(*Levisticum officinale*), zatim kukuruzova svila (*Stigmata Maydis*), pasja ruža (*Cynostbati fructus*), oputina (*Polygoni herba*), čičak (*Radix Barbanae*) itd.

ZAKLJUČAK

Duranteov *Novi herbar* neosporno je respektabilno djelo ne samo o upotrebi ljekovitog bilja u medicini u 17. stoljeću, već je to i vrijedna monografija koja na svoj način rezimira cjelokupnu dotadanju povijest fitoterapije. Stoga takva djela zaslužuju i danas primjerenu pažnju kako zbog sjetnih reminescencija, tako i zbog korisnosti kritične revalorizacije medicinske ostavštine naših prethodnika.

Prihvatimo li izbor od 48 opisanih biljaka s urološkim indikacijama kao reprezentativni uzorak cjelokupnog *Herbara*, tada možemo s velikom vjerojatnošću dobivene rezultate očekivati i u procjeni preostalih biljaka u *Herbaru*. Drugim riječima, aktualna fitoterapija i dalje priznaje oko dvije trećine onodobnih ljekovitih biljaka, s time da je tek svaka druga, s istim ili manjim uspjehom, zadržala prvotnu indikaciju, ali se zbog novih učinkovitijih pripravaka praktički znatno rjeđe rabe. Uz njih vrijedi podsjetiti i na neke od, objektivno, ljekovitih droga čiji će pozitivan učinak izostati zbog nepravilne pripreme. Ipak, najveću pozornost valja usmjeriti na biljke koje ne samo da ne koriste, već su i potencijalno štetne.

LITERATURA

1. Pesenti T. Durante Castore. Dizionario Biografico degli Italiani, vol. 42. Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 1993., str. 105-7.
2. Durante C. Herbario nvovo. Ristampa anastatica dell'edizione veneziana del 1717. Pavone Canavese: Priuli & Verlucca, 2000. Durante C. Herbario nvovo. Venetia: Gian Giacomo Hertz, 1684.
3. Mrak B. Fitoterapija bubrežnih bolesti u djelu "Herbario nvovo" Castora Durantea iz 1684. i njegova aktualnost danas. Diplomski rad. Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1988.
4. Škrobonja A, Frković A, Mrak B, Aleksandra Frković. Phytotherapy of of the kidney diseases in the 17th century and its meaning today. Iugoslav Physiol pharmacol Acta 1989;25(suppl 7):1411-2.
5. Mrak B, Škrobonja A. Herbario nvovo Castora Durantea – fitoterapijski priručnik iz 1684. U: Škrobonja A. ur. Zbornik sažetaka Međunarodnog simpozija iz povijesti medicine Thalassotherapy '90, Crikvenica, 23. do 25. V. 1990., str. 34.
6. Durante C. Herbario nvovo. Venetia: Gian Giacomo Hertz, 1684.

7. Schafner W, Felfinger BH, Ernst B. Ljekovito bilje – Kompendij. Rijeka: Leo commerc, 1999.
8. Willfort R. Ljekovito bilje i njegova upotreba. Zagreb: IKP Mladost, 1978.
9. Pahlow M. Velika knjiga ljekovitog bilja: Ljubljana-Zagreb: Cankarjeva založba, 1989.
10. Tucakov J. Lečenje biljem. Beograd: IRO Rad, 1984.
11. Glavina V. Stariji lijekovi za kamence u mokraćnim putovima. Acta hist med vet pharm 1985;25:67-71
12. Fiore C, Calò L.A, Ragazzi E, Bielenberg J, Armanini D: Licorice from antiquity to the end of the 19th century: Applications in medical therapy. J Nephrol 2004; 17: 337-41.
13. Grmek M. D. La premiere révolution biologique. Réflexions sur la physiologie et la médecine du XVIIe siecle. Paris: Payot, 1990.

SAŽETAK

Rad se temelji na djelu Castora Durantea Herbario nvovo, objavljenom u Mlecima 1584. i Rimu 1585., odnosno na primjerku ponovljenog izdanja tiskanom u Mlecima 1684., koje se čuva u knjižnici Franjevačkog samostana na Trsatu.

Na 517 stranica slikom i tekстом prikazano je 475 biljnih vrsta. Ispod slika stoji kraći latinski tekst o osnovnoj namjeni biljke, a zatim na talijanskom popis ljekovitih svojstava, odnosno indikacije za primjenu te način pripremanja lijeka.

U prvome dijelu ovog prikaza navedeno je 48 biljaka koje su se prema Castoru Duranteu, tj. u XVI. stoljeću, primjenjivale u liječenju uroloških bolesti. Analizom navedenog popisa s motrišta aktualne medicine došlo se do saznanja da su se u suvremenoj fitoterapiji zadržale 33 biljke, s time da se u liječenju bolesti mokraćnog sustava i dalje koriste 24 biljke, a devet se koristi uz druge dijagnoze. Od preostalih 15 biljaka, 13 više nije u popisu ljekovitog bilja, a za dvije biljke nisu pronađeni odgovarajući hrvatski nazivi.

Uz pretpostavku da opisana skupina biljaka predstavlja reprezentativni fitoterapijski uzorak iz XVI. stoljeća, proizlazi da aktualna fitoterapija i dalje priznaje oko dvije trećine onodobnih ljekovitih biljaka, s time da je tek svaka druga, s istim ili manjim uspjehom, zadržala prvotnu indikaciju. Glede biljaka iz preostale trećine, potrebna je dodatna kritičnost ponajprije zbog onih koje ne samo da ne koriste, već su nerijetko i štetne.

Ključne riječi: povijest medicine, XVI. stoljeće; fitoterapija, mokraćni sustav

ZAHVALA

Autori iskreno zahvaljuju franjevcima samostana uz Svetište Majke Božje na Trsatu na povjerenju koje su im iskazali dopuštenjem da se koriste njihovom knjižnicom i pomoći koju su im tom prigodom pružili.